

La Cova de les Meravelles (Xaló, Marina Alta, Alacant) Estudi de materials sense estratigrafia

L'actual article presenta un estudi dut a terme sobre un conjunt de materials procedents de la Cova de les Meravelles, cavitat que ha estat objecte de diferents rebusques, així com d'un sondeig que la gran majoria de restes no han estat mai publicades. Amb aquest treball es tracta d'apropar-nos a la cronologia de les diferents ocupacions prehistòriques que sembla s'han desenvolupat en ella.

With the next papers we try to show some materials from the Cova de les Meravelles, most of them nonpublished and proceeding from survey activities. At the same time we try to approach to the different moments of human presence on the cave during the prehistoric sequence, from Late Paleolithic to the last periods of the Bronze Age.

Amb aquest article es pretén donar a conèixer una sèrie de materials dipositats a diferents museus, procedents de la Cova de les Meravelles, que mostren un gran valor arqueològic. Amb el seu estudi i publicació sols es tracta d'aprofundir en el coneixement de la Prehistòria de les nostres terres, al temps que completarem un poc més els buits en el poblament existents.

Pràcticament tots els materials estudiats manquen d'estratigrafia, ja que procedeixen de recollides superficials, llevat d'aquells recuperats en un sondeig realitzat per J. Aparicio, encara que tots els materials es trobaven regirats. Per tant qualsevol inferència cronològica que es pugui fer ve limitada per les característiques individuals de cada peça així com per l'ambient general del conjunt. Al mateix temps, encara que s'ha estudiat una mostra prou ampla, sempre quedarà el dubte sobre la seva representativitat respecte al conjunt de restes existents a la cova.

Malgrat aquestes mancances, hem considerat interessant donar a conèixer aquestos materials, acceptant les limitacions imposades per la mostra.

DESCRIPCIO DE LA CAVITAT

La Cova de les Meravelles està situada en el terme municipal de Xaló, comarca de la Marina Alta, Alacant. Es tracta d'una gran cavitat de vora 90 m. de fondària, ubicada

a mitja altura de la vessant Sud de la Serra del Castellet de la Solana, a 300 m. sobre el nivell del mar. La seva entrada s'obri directament sobre la Vall Mitjana del Riu Gorgos o Xaló.

La cova presenta una antesala de 15 m. de llarg màxim per vora 30 m. d'amplària, trobant-se separada de la resta de la cavitat per un massís estalagmític que divideix l'accés a la sala interior en dues entrades. L'accés dret porta a una rampa d'uns 15 m. de desnivell que du a una gran sala, de 6 m. d'altura, afectada en la seva part esquerra per una sèrie de colades que conformen dues plataformes, la superior de les quals és accessible per l'entrada esquerra.

Al fons de la sala hi ha uns grans blocs caiguts que permeten també l'accés a les plataformes superiors. Baix de la primera d'elles es troba una petita sala aïllada, i en la part superior trobem un altra galeria, també de petites dimensions.

La cova presenta un potent Karst, encara actiu avui, patent no sols en les abundants estalactites, estalagmites o colades, sino també en la forta humitat regnant a l'interior de la cavitat, evidenciable en algunes rampes de fang. L'existència de dos accessos a l'interior fa que la cavitat funcione més com un abric que no com una cova a nivell tèrmic (Llavador, 1983), amb forts contrastos de temperatura al llarg de l'any.

L'activitat humana ha alterat profundament la cavitat.

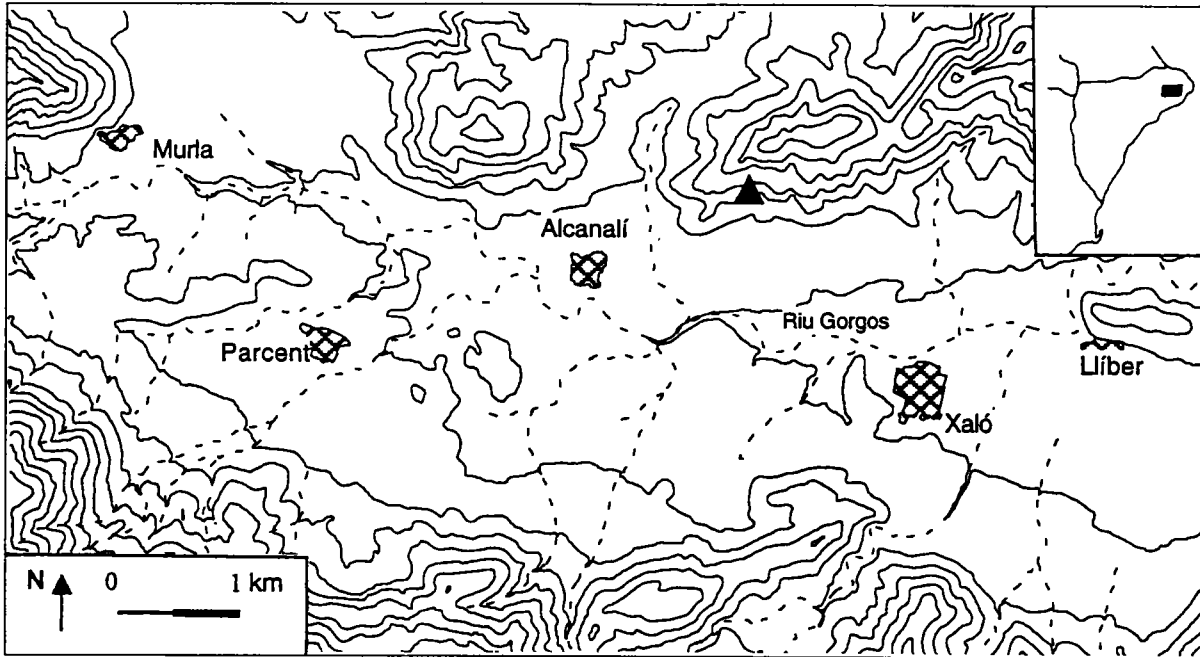

Fig. 1. Cova de les Meravelles (Xaló).

Així, la rampa dreta es troba tota coberta de gran quantitat de pedres i derrubis, molts d'ells avocats mentre estigué activa una pedrera situada a pocs metres de l'entrada. Possiblement d'aquest mateix moment són també els blocs caiguts de la visera, a causa del barrenament de la pedrera. No obstant aquests blocs han protegit part de la potent sedimentació de l'antesala, que per la seva configuració fa que l'erosió arrastre el sediment cap a l'interior de la cova.

En alguns punts de la rampa es poden apreciar fins a 4 m. de potència sedimentària. En general es tracta d'argila marró fosc molt humida, que en alguns talls visibles permet apreciar la presència de carbons.

ANTECEDENTS

Les notícies de la Cova de les Meravelles com jaciment arqueològic no són massa abundants ni antigues. Tret d'algunes informacions prou vagues, la primera referència sobre materials recuperats procedeix de Llobregat (1969), quan parla d'uns fragments ceràmics i destals de pedra polida guardats al Centre Excursionista d'Alacant (i actualment al Museu d'aquesta ciutat). Posteriorment la cova ha estat objecte de diferents rebusques i altres actuacions, destacant el ja esmentat sondeig realitzat per J. Aparicio junt a l'entrada dreta de la cavitat (Aparicio et al., 1983). L'actuació consistí en una cata d'1x1 metres i 0'80 m. de fondària, sense arribar a nivell de base. El sediment presentava una tonalitat marró fosc amb abundant fracció, sense que es

pogués diferenciar cap nivell. El material aparegué tot reblat, incloent-hi sílex, ceràmica a mà i a torn medieval.

Junt a aquesta intervenció, J. De Dios Boronat (1983) realitzà un estudi dels materials recuperats en diferents prospeccions i "col·leccions particulars", la majoria dels materials de les quals es troben actualment al Museu Municipal de Gata de Gorgos.

L'actual estudi inclou tant els materials dipositats a Gata com els procedents del sondeig de Aparicio (inèdits) i altres donacions que es troben al S. I. P., així com també els procedents de les nostres prospeccions, realitzades dins d'un projecte més ampli d'estudi del poblament prehistòric a la Vall Mitjana del Riu Gorgos.

MATERIALS

Ceràmica

El conjunt de materials ceràmics estudiats està format per 803 fragments a mà. Junt a ells aparegueren alguns fragments d'època islàmica en el sondeig, així com dos fragments ibèrics en la nostra prospecció de l'interior de la cavitat.

Lògicament, tots els materials estudiats van ser trobats fora de contexte, inclosos els del sondeig, per la qual cosa sols les seues característiques pròpies ens poden apropar a una definició cronològica dels diferents moments d'ocupació de la cova.

En general els materials apareixen molt fragmentats i, en alguns casos, han patit alteracions com la pèrdua de desgreixant i la presència de concrecions calices a causa de l'activitat kàrstica, que poden arribar a fer no reconeixibles els fragments ceràmics.

Tipus	Nº	%
1	75	72.11
2	2	1.92
3	16	15.38
4.1	1	0.96
4.2	2	1.92
5.3	2	1.92
6.1	2	1.92
6.2	3	2.88
7.1	1	0.96
Total	104	100.0

Quadre 1: llavis

Tipus	Nº	%
Impresions de llavi	3	15.78
Incís-impresa	2	10.52
Incisa	5	26.31
Pentinada	4	21.05
Impresa	1	5.26
Cosdó decorat	1	5.26
Cordó llis	2	10.52
Teoria de mamelons	1	5.26
Pintada	1	5.26
Total	20	100.00

Quadre 2: decoracions

Cal dir que amb el tractament de les superfícies, el més habitual és l'allisat, apareguent el brunyit i l'espatulat fi en percentatges mínims, i sempre relacionats amb fragments de grossor mitja (6. 5-9 mm.) o fina (menys de 6. 5 mm.), observant-se un millor acabat en les superfícies externes que no en les internes.

Dins del conjunt de la indústria hi ha 104 llavis (quadre 1). Per a la seva descripció tipològica hem emprat la tabla classificatòria que s'usà per a la ceràmica de Niuet (Bernabeu et al. , 1994), a la qual ens remetem per una millor definició dels tipus.

Com es pot apreciar al quadre 1 el domini del tipus 1 (redondejat) és quasi total (72. 11%) seguit del tipus 3 (aplanat) amb el 15. 38%. La resta de tipus no tenen més que una presència testimonial. Els llavis engrossats en con-

junt (tipus 5, 6, 7) sols arriben al 7. 68%, sense que es puga apreciar cap relació clara entre aquests i alguna classe tipològica de recipients, com passa a les indústries del III Mil·lenari en relació a la Classe A.

Respecte a la resta de fragments cal fer les següents puntualitzacions:

- Els elements de prehensió són escassos, distribuint-se d'aquesta manera: 3 cordons, 3 mamelons, 1 lengüeta i 4 anses, de les quals 3 són de cinta. La quarta es podria considerar un cordó perforat (Fig. 5, nº3).
- També és ressenyable la presència notable de colls i vores marcades (44 fragments, 5. 47%), si bé sobre el total de llavis representen el 29, 8% (31 fragments).

DECORACIONS

Sols s'han identificat 20 fragments decorats (2. 36%), dels quals dos pertanyen a la mateixa peça. Les diferents tècniques decoratives es troben especificades al quadre 2. Cal dir que en el quadre els dos fragments mentats s'han contabilitzat com un.

Sense voler entrar en la polèmica sobre si el pentinat és o no una tècnica decorativa (Martí et al. , 1980; Bernabeu, 1989) hem de destacar l'important percentatge (21. 05%) que representa aquesta tècnica dins del conjunt de les decoracions, apareguent tant en superfícies externes (3) com internes (1). No obstant, fora de contexte té un escàs valor cronològic, ja que el pentinat el trobem gairebé al llarg de tota la seqüència neolítica. El seu oríge es pot retrotraure perfectament als primers moments, com ho indica el fragment que combina la decoració cardial amb el pentinat recuperat en la Cova de la Sarsa, perdurant amb alts i baixos fins l'Edat del Bronze.

El més destacable del conjunt de la Cova de les Meravelles és el domini de les decoracions incises i incís-impreses, en contraposició a l'escassa presència d'aplicacions plàstiques, característica més pròpia d'indústries evolucionades que no de moments del Neolític Antic. Els motius, no obstant, són prou variats i amb paral·lels en diferents cronologies.

El fragment de la figura 2, nº1 presenta una decoració de bandes horitzontals amb incisions fondes de secció triangular formada per dues línies enmarcades per altres dues amb petites impresions transversals. El mateix motiu apareix arrancant de l'última banda de manera obliqua. L'existència d'un altre fragment de la mateixa peça amb dues bandes sense guirnalda fa pensar que la decoració s'estenia a bona part del vas.

El tema essencial el trobem a diferents jaciments tant del País Valencià com de fora d'ell. Si bé aquest motiu està present en ceràmiques campaniformes de jaciments com la Cova del Conill (Pascual, 1988), Coveta del Barranc del Castellet (Pla, 1954) o Hornos de Segura, Jaen (Maluquer, 1974), el tractament superficial, allisat sense cap tractament especial, allunya aquesta peça dels materials campaniformes. Els paral·lels més clars podrien situar-se en moments

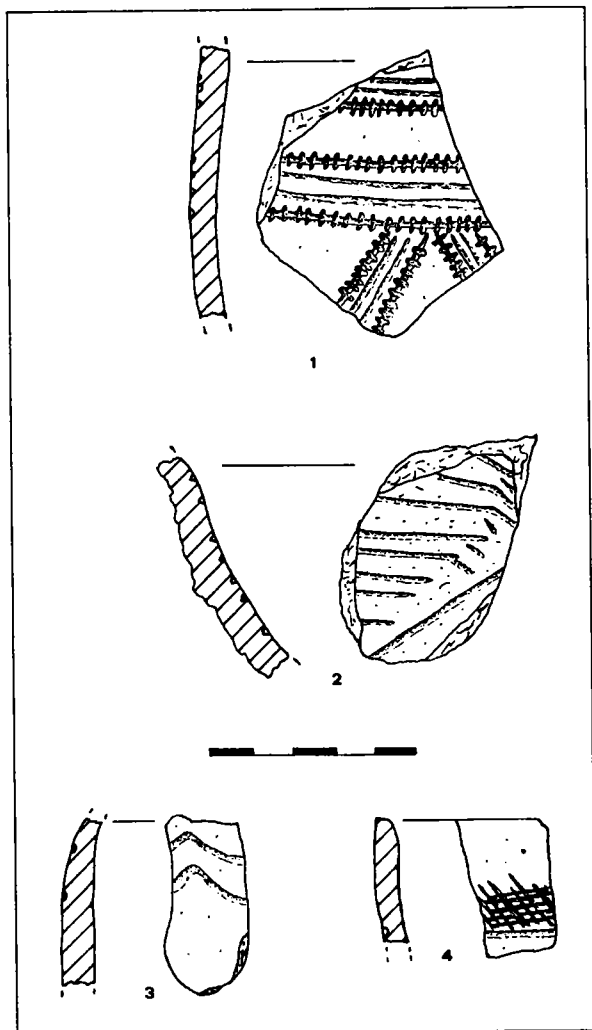

Fig. 2: Ceràmica incisa i incfs-impresa. Procedència: S.I.P. n°1,4; Prospeccions n°2; Museu de Gata n°3

anteriors, cas de la Cova de l'Aire Calent (Aparicio et al. , 1979), amb una cronologia per a l'autor del IV Mil·lenari, grosso modo, o la Cova de l'Or, on aquest motiu apareix als Nivells IV i V del sector K (Martí, 1983 a). Al mateix temps, decoracions paregudes, al menys en el concepte essencial, també les trobem en jaciments del Bronze, com ara la Muntanya Assolada (Martí, 1983 b).

La decoració puntillada (Fig. 3, n°2) presenta, a nivell de definició cronològica, els mateixos problemes que la ceràmica pentinada. La tècnica del puntillat es troba des de moments del Neolític Antic fins el Bronze Final (Cueva del Murcielago, Altura; Palomar, 1986), apareguent habitualment combinada amb incisions, si bé en els materials del Bronze no es fa difícil apreciar el barroquisme d'aquesta peça.

Cercles puntillats junt a triangles incisos els trobem a la Cova de la Recambra, Gandia, amb una cronologia campaniforme. I el motiu del triangle farcit allunyat del llavi és prou habitual en jaciments com Macolla o Casa de Lara, següent característics del Neolític IIb (Guitart, 1989).

Per contra, el fragment de la figura 2, n° 3, presenta molt pocs paral·lels en les nostres terres. Tant el motiu com la tècnica, d'incisions prou fines, ens duen a fases prou recents de la Prehistòria. El mateix motiu el trobem en la vora d'una olla del poblat del Puig d'Alcoi (Barrachina, 1987). L'autora li dona a aquest tema un origen transpirenaic.

La cronologia possible fluctua entre el 1. 100 a. C. dels Camps d'Urnes Antics fins el 900 a. C. de la primera fase dels Camps d'Urnes Recent.

De la resta de fragments amb decoració incisa sols esmentar un llavi amb motius campaniformes (fig. 2, n° 4), i la presència d'un fragment amb decoració interna (fig. 2, n° 2). La peça té la superfície exterior totalment erosionada, per la qual cosa no podem saber si també estava decorada. La pasta és de cocció reductora, amb abundant desgredant de tamany mig/gros. La superfície interna és marró clar amb allisat prou bast, on el desgredant es troba a la vista. Les incisions estan bastant marcades, amb secció en V.

Si bé sempre en escasses proporcions, les decoracions internes estan presents des del començament de la seqüència neolítica, com ho prova l'escudella amb decoració de gradina de la Cova de l'Or (Bernabeu, 1989 fig. II n°1) enmarcable dins el Neolític IA. No obstant és en moments més recents on trobem major quantitat d'exemples, sobre tot en època campaniforme, encara que al País Valencià sols podem citar, junt als recipients de Vilafamés, un vas amb decoració cordada, tant a l'exterior com a l'interior, a Vil·la Filomena (Bernabeu, 1984).

Més habituals són aquestes decoracions a Andalusia, cas dels diferents fragments de Virgen de Orce (Schüle i Pellicer, 1966) o de Hornos del Segura. És interessant senyalar que aquestes decoracions s'allunyen en part dels motius típicament campaniformes. Així, a Virgen de Orce trobem possibles motius soliformes, sèries d'incisions verticals, etc.

A les nostres terres sembla que les decoracions internes es fan més habituals a l'Edat del Bronze. En tenim exemples a la Muntanya Assolada (Martí, 1983), i a La Atalaya i Sant Miquel de Lliria, aquests dos del Bronze Final, coincidint en part amb aquests darrers materials en la tècnica d'incisions fondes i de secció en V, encara que difereix clarament amb el nivell de qualitat de les superfícies i en le fet de tractar-se ací d'incisions prou amples, no com les Lliria (Gil-Mascarell, 1981).

Respecte a la decoració pintada (Fig. 3, n°1), poc més del que ja va apuntar Boronat es pot dir, donat que aquests tipus decoratius també són prou escassos. La localització a Niuet IV d'una escudella amb decoració pintada a l'exterior i un bany d'almagra interior, amb una cronologia de 4. 900-4. 600 B. P. (Neolític IIB1), confirmen la seva ubicació dins del Neolític Final o Eneolític que li dona Boronat.

FORMES CERÀMIQUES

Classe	Grup	Nº	%
A	Escudella	8	26.66
	Escudella plana	1	3.33
	Escudella carenada	1	3.33
	Cassola	1	3.33
Total		11	36.66
B	Cossi hemiesfèric	1	3.33
	Cossi globular	8	26.66
	Cossi perfil compost	1	3.33
	Cossi llavi diferen.	1	3.33
Total		11	36.66
C	Vas de perfil en S	1	3.33
	Olla	5	16.66
Total		6	20.0
D	Microvas	1	3.33
Total		1	3.33

Quadre 3: formes ceràmiques

S'han pogut reconstruir 30 peces, distribuïdes per tipus segons indica el quadre 3. La classificació s'ha fet seguint la tipologia de Bernabeu, amb les variacions senyalades per a l'estudi dels materials del tercer mil·lenari (Bernabeu, 1994). No obstant cal tenir en compte que algunes de les peces es classifiquen mal ja que aquesta tipologia no inclou les formes que es desenvolupen al llarg de l'Edat del Bronze.

De l'estructura tipològica cal comentar:

- La importància de les classes A i B, superiors a la C. No obstant hem de tenir en compte que aquestes són les formes més simples i, per tant, més fàcilment reconstruïbles. Açò és un fet important si pensem que el conjunt que tenim davant està molt fragmentat.
- El que és innegable és la importància dels grups I i VI (escudelles i cossis globulars). Dins de les escudelles hi ha algunes que en classificacions anteriors són considerades com cossis plans, amb un Índex de Profunditat entre 30 i 45, amb clars paral·lels a jaciments campaniformes com L'Atarcó, Sima Pedrera i Cova d'Alfons.

Aquestes característiques del conjunt coincideixen amb les que veiem en indústries com Jovades'87 o Niuet III.

Llevat de certes formes clarament enmarcables a l'Edat del Bronze, la resta de peces presenten una gran indefinició cronològica, si exceptuem l'escudella carenada (Fig. 4, nº2) relacionable amb la fase Ereta I, encara que també apareix en Ereta II, però en menors proporcions.

LÍTICA

S'han revisat un total de 513 fragments. El lot principal el forma el material recuperat al sondeig (477 frags.), contrastant amb l'escassa presència en superfície, ja que al llarg de les prospeccions sols es recolliren 5 fragments. La resta del material estudiat es repartix entre el Museu de Gata (26) i donacions particulars al S. I. P. (2).

La indústria es quasi tota en sílex, si bé també han aparegut 2 nuclis i una gran ascla en calça. La qualitat del sílex és majoritàriament mitja/baixa, amb abundants impureses que provoquen diferents accidents de talla (reflexions, trencaments...).

Dins del material no retocat domina el suport sobre ascla, amb més del 50% dels fragments. Fulles i fulletes es troben prop del 25% conjuntament. Junt a açò hi ha 18 nuclis (3.5%) i 69 resquills (13.45%). El conjunt retocat el formen 30 peces, distribuïdes segons indica el quadre 4.

Tipus	Nº	%
Gratadors	12	40.0
Burins	2	6.66
Fulles de dors	2	6.66
Fulletes de dors	6	20.0
Fulles retocades	5	16.66
Dents de falç	1	3.33
Truncadures	2	6.66
Total	30	100.0

Quadre 4: indústria lítica retocada.

La indústria lítica, òbviament, té el mateix problema que la ceràmica amb la falta d'estratigrafia.

Malgrat aquest fet destaca sobre manera l'abundància de gratadors i elements de dors, qüestió difícilment justificable per una barreja de nivells pertanyents a moments ceràmics, mostrant una estructura el conjunt més pròpia de períodes anteriors.

Els gratadors de Meravelles estan realitzats majoritàriament sobre ascla (7), sent en general de tamany reduït (Fig. 7), i contrasta la seva abundància amb l'escassa presència tant de burins com, sobre tot, de tipus clarament enmarcables dins de moments ceràmics. Aquest seria el cas tan sols de la dent de falç (Boronat, 1983, fig. 10 nº 188) com de les dues fulletes amb escotadures (Fig. 7, nº 11-12), ben representades a les indústries d'Or i Sarsa (Juan Cabanilles, 1984), on també es pot apreciar l'escassa importància dels gratadors al Neolític.

OS

Es troben al Museu de Gata 2 punxons i 1 espàtula (Fig.

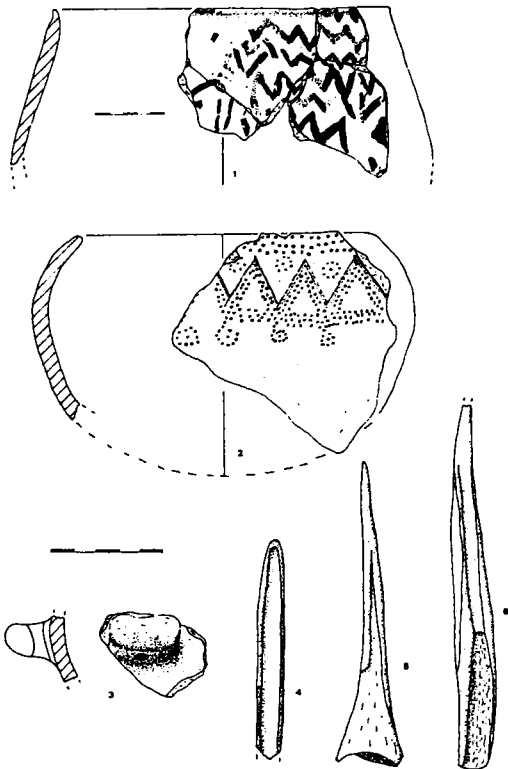

Fig. 3. Ceràmica decorada i indústria òssia. Procedència: Museu de Gata nº 1, 4-6; S.I.P. nº 2; Prospeccions nº 3.

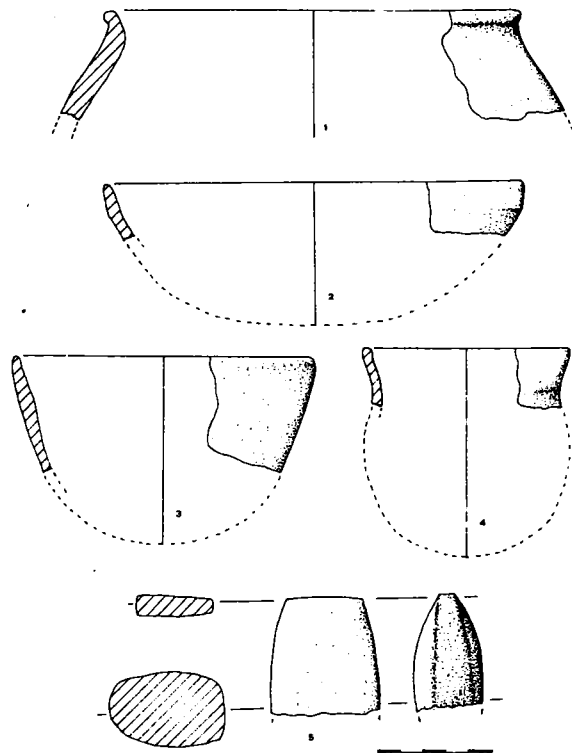

Fig. 4. Ceràmica i pedra polida. Procedència: Museu de Gata nº 1, 2, 5; Prospeccions nº 3, 4.

3, nº4-6). Estàn fets sobre os llarg, un dels quals conserva l'epífisi i està fet sobre os d'ovicàpid, sense que es puguin definir amb certitud les espècies que s'han emprat per a fer les altres dues ferramentes.

PEDRA POLIDA

També al Museu de Gata es conserva un fragment distal d'una destrala, en pedra de color negre-verdós (Fig. 4, nº5).

Junt a aquest exemplar, Llobregat (1969) comenta la presència de paral·lels per a les destrals grans de secció oval del poblat de la Serra Grossa en la Cova de les Meravelles, dipositades (o dipositada, no sabem el nombre) al Centre Excursionista d'Alacant.

METALL

Sols es té constància de l'existència d'una punta de fletxa de coure o bronze dipositada al Museu d'Alacant (Borinat, 1983 fig. 15), classificable com a punta de Palmela, i amb abundants paral·lels tant dins com fora del País Valencià.

L'OCUPACIÓ PREHISTÒRICA DE LA COVA DE LES MERAVELLES

Després de la descripció de la indústria recuperada a la cavitat, es pot apreciar que ens trobem davant un jaciment amb diferents moments d'ocupació, abarçant una cronologia prou ampla; encara que sembla, donades les notables absències respecte a certs tipus de materials, que la presència humana va ser més bé intermitent.

Davant la revisió de la indústria lítica, sorprèn en una primera ullada l'escassa importància dels tipus i característiques pròpies de les èpoques ceràmiques. Perforadors, denticulats, elements de falç, geomètrics o puntes de fletxa estàn absents del registre. Per contra el notable nombre de gratadors, junt a l'important percentatge d'elements de dors, contraposat a l'escassa representació de burins i la preferència per una talla sobre ascla, permeten plantejar la hipòtesi de que ens trobem amb un conjunt majoritàriament datat a l'Epipaleolític Microlaminar. Si bé aquestes mateixes característiques es veuen també al Magdalenià Final, la no presència d'una indústria òsea desenvolupada que pogués orientar-nos fa que descartem aquesta opció per ara.

En tot cas no ens ha d'extranyar l'existència de nivells d'aquesta cronologia, ja que la Marina Alta és una zona amb abundants jaciments de finals del Paleolític Superior i Epipaleolític, estructurats generalment en ocupacions en cova al llarg dels cursos fluvials (Casabó, 1995), com és aquest el cas.

Malgrat l'escassa presència de tipus lítics relacionables amb els períodes més recents de la Prehistòria, la ceràmica és prou abundant, pertanyent a diferents moments cronològics, en molts casos, per causa de la qualitat de la mostra, difícilment individualitzables.

Com ja hem dit abans, qualsevol estudi en conjunt, ensopega amb una sèrie de problemes que el fan inviable. La indefinició de moltes de les peces reconstruïdes, així com la perduració de formes, condiciona les possibilitats d'un conjunt sense estratigrafia, sotmés a fortes alteracions post-deposicionals.

Per tant les úniques opcions per poder datar els diferents moments de presència humana es fonamenten en les característiques individuals de cadascuna de les peces, coneguent els riscos que pot comportar açò també, com la mentada perduració de formes o decoracions. A més a més, diferents motius poden trobar-se en una fase i, després d'un perèntesi, tornar a aparèixer. Per tant algunes de les conclusions a les que es puguen arribar, no podran passar mai de la categoria d'hipòtesi. Sols una nova intervenció arqueològica buscant una estratigrafia fiable podria solventar els actuals problemes. No obstant, i malgrat els problemes, davant el volum de restes existent, repartit per diferents museus, hem considerat interessant presentar aquests materials.

Al treball publicat per Boronat quedava prou clara l'existència d'una fase d'ocupació de la cavitat al llarg de l'Edat del Bronze. Efectivament algunes de les formes existents es situen clarament en aquest moment. No obstant, sembla també que aquestes ocupacions pogueren perllongar-se en diferents moments del II Mil·lenari.

Així, dins dels materials d'aquesta cronologia trobem una vora d'un canter (Fig. 4, n°1) amb clars paral·lels amb certes formes aparegudes a Terlinques (Soler i Fernández, 1970), jaciment amb datacions prou elevades dins de l'Edat del Bronze. Per contra un vas guardat al Museu d'Alacant de perfil aquillat i decorat amb una teoria de mamelons (Simón, 1988) podria situar-se dins d'uns moments més "clàssics" del Bronze. Finalment la decoració ja comentada relacinada amb els Camps d'Urnes, ens indica que la cavitat continuava freqüentada en les fases finals del període.

Tampoc la presència de materials del Bronze Final és estranya en aquestes terres. D'aquesta època pertanyen els materials dels poblats del Cap Prim i Santa Llúcia, en Xàbia (Simón, 1987). Inclús més prop tenim la Cova de Bolumini, en Beniarbeig (Mata, 1986) i la Cova Ampla del Montgó, on segons Simón, s'aprecien influències de Camps d'Urnes.

Per contra, sorprén l'escassa presència de fragments carenats, tan habituals en jaciments de l'Edat del Bronze. En total sols han aparegut 3 fragments carenats. Aquest fet

és difícilment explicable si no es considera un ocupació molt marginal o especialitzada (caçadors, pastors...), encara que açò és sols una hipòtesi.

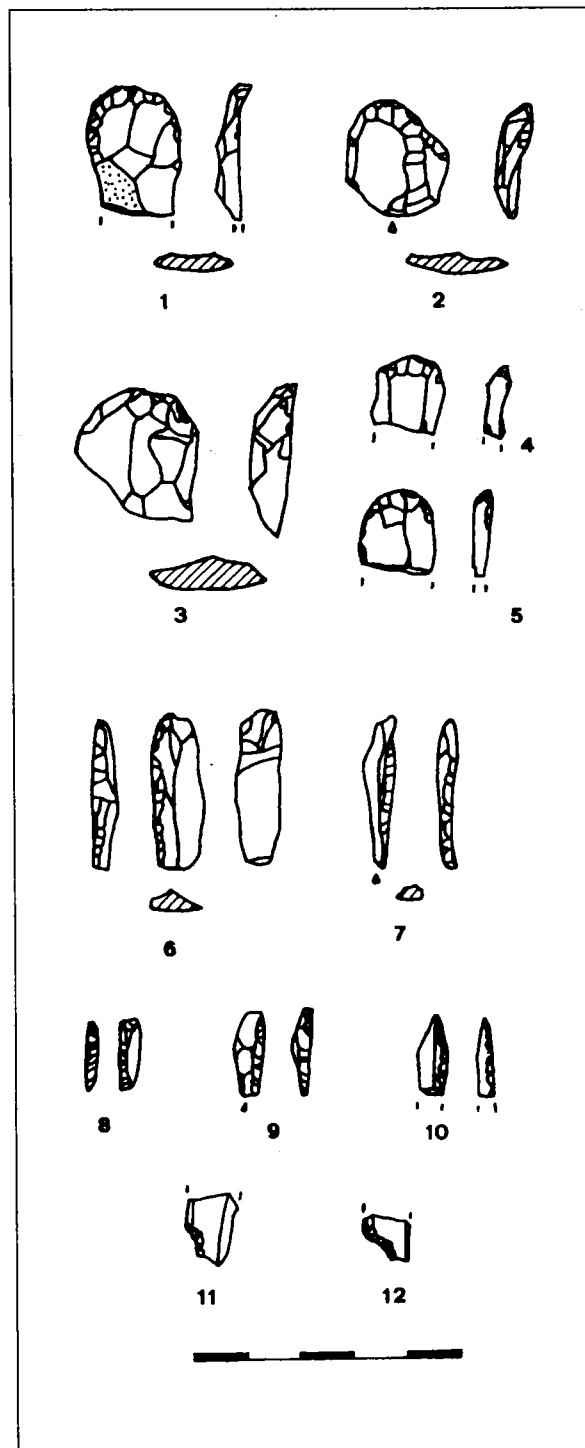

Fig. 5. Indústria lítica.

Tampoc sembla que hi haja massa problemes per poder individualitzar una presència en moments campaniformes, encara que sols es trobe representat per un petit fragment decorat i la punta de Pamela.

Res es pot dir sobre el caràcter d'aquesta presència humana en la cavitat. Si bé a la mateixa Vall Mitjana del Gorgos es coneixen diferents covetes amb soterraments campaniformes, entre l'abundant fauna recuperada, sols s'han observat dues dents possiblement humanes, la qual cosa tampoc és indicatiu de que la Cova s'utilitzara com a lloc de soterrament.

L'ocupació de Meravelles amb anterioritat al moment campaniforme és més problemàtica. El fragment pintat així pareix indicar-ho. Com ja s'ha dit abans, aquestes ceràmiques es situen cronològicament dins del Neolític Final o Eneolític pre-campaniforme. Tradicionalment també es relaciona les decoracions pintades amb contactes amb la zona d'Andalusia Occidental. Dins del mateix marc podríem situar la lengüeta perforada que apareix en Meravelles (Fig. 3, nº3), molt semblant a altres aparegudes al poblat de los Castillejos de Montefrío (Arribas i Molina, 1978), als nivells VB i VA, pertanyents als moments finals del Neolític i inici de la Edat del Coure, precisament quan també es troba ceràmica pintada amb motius geomètrics en aquest jaciment.

Interessant és l'opinió dels dos autors que consideren aquestes ceràmiques com evolucions locals que, junt als materials de Montgó (Xàbia) i altres, són anteriors als materials pintats de Millares I.

Un problema, no obstant, que planteja la peça decorada de Meravelles és la seva tècnica de pintura, ja que, a diferència tant dels materials de la propera Cova Ampla del Montgó com dels altres existents, ací s'ha utilitzat una pasta de color fosc, possiblement roja en origen, per realitzar les decoracions i no veritable pintura o aiguades d'almagra com en els altres casos, si bé els motius són gairebé iguals en tots els materials.

Les decoracions incís-impreses podrien retrotraure la primera ocupació ceràmica de la cavitat fins el IV Mil·lenni, no obstant amb els materials actualment existents és un gran risc poder afirmar-ho. A més a més, l'absència de tipus ceràmics que recolcen aquesta possibilitat, de fet, indica l'opció contrària, sense oblidar que aquestes decoracions podrien situar-se també cronològicament en moments més recents.

L'existència de ceràmiques incises al Bronze Antic, cas de la Muntanya Assolada, on trobem el motiu d'espina de peix i també decoracions internes, fan dubtar d'una cronologia antiga per a aquests materials. La ja mentada absència d'altres elements datables al Neolític II s'afegix a aquestes evidències per dur-nos a la conclusió que la primera ocupació dins dels moments ceràmics es situaria a les últimes fases del Neolític o començaments de l'Eneolític.

Respecte a la intensitat de l'ocupació, poca cosa es pot dir. L'abundància de restes arqueològiques, així com la presència de carbons als talls que s'observen a l'interior de

la cavitat i, sobre tot el fet que entre els materials ceràmics trobem recipients de gran tamany (amb diametres de boca superiors als 40 cm.), utilitzables com contenidors, i difícilment transportables, invita a considerar una presència alguna cosa més que esporàdica, sense que es pugui definir amb més precisió.

Sols una excavació o un nou sondeig podrien ajudar a resoldre tots els problemes que plantegen uns materials fora d'estratigrafia, molts d'ells procedents de recollides superficials.

LLUIS MOLINA BALAGUER
C/ Álvaro de Bazán, 13, 20
46010 València

BIBLIOGRAFÍA

- APARICIO, J., SAN VALERO, J. (1979): Materiales neolíticos de la Cova de l'Aire Calent y de la Cova del Llop (Gandia, Valencia). *Varia, I*, Pp. 85-122. València.
- APARICIO, J., SAN VALERO, J., MARTÍNEZ PERONA (1983): Actividades arqueológicas en el trienio 1979-1982. *Varia, II*. Pp. 201-297. València.
- ARRIBAS, A., MOLINA, F. (1979): El poblado de "Los Castillejos" en la Peña de los Gitanos (Montefrío, Granada). *Campaña de excavaciones de 1971. El corte nº1*. C. P. U. Granada. Series Monográficas.
- BARRACHINA, A. (1987): El bronce final al poblat del Puig d'Alcoi. *Fonaments*, 6. Pp. 131-143. Barcelona.
- BERNABEU, J. (1984): *El vaso campaniforme en el País Valenciano*. TT. VV. S. I. P., 80. València.
- BERNABEU, J. (1989): *La tradición cultural de las cerámicas impresas en la zona oriental de la Península Ibérica*. TT. VV. S. I. P., 86. València.
- BERNABEU, J. et al. (1994): Niuet (L'Alqueria d'Asnar). Poblado del III Milenio a. C. *Recerques del Museu d'Alcoi*, 3. Pp. 7-74. Alcoi.
- BORONAT, J. DE DIOS (1983): Cova de les Meravelles (Jalón, Alicante). *Varia II* Pp. 43-77. València.
- CASABÓ, J. A. (1995): *Las sociedades depredadoras entre el final del Pleistoceno Superior y el Holoceno. Un ejemplo: la Comunidad Valenciana*. Tesis doctoral. Inèdita. València.
- GIL-MASCARELL, M. (1981): Algunos materiales prehistóricos del Cerro de Sant Miquel de Llíria. *A. P. L.*, XVI. Pp. 361-372. València.
- GUITART, I. (1989): El neolítico final en el Alto Vinalopó (Alicante). *Saguntum-PLAV*, 22. Pp. 67-97. València.
- JUAN CABANILLES, J. (1984): El utillaje neolítico en silex del litoral mediterráneo peninsular. *Saguntum-PLAV*, 18. Pp. 49-102. València.
- LLAVADOR, F. (1983): Ensayo de un nuevo modelo climático en la Cueva de las Maravillas (Jalón, Alicante). *Lapiaz*, 12. Pp. 15-21. València.

- LLOBREGAT, E. A. (1969): El poblado del Bronce Valenciano de la Serra Grossa, Alicante. *Saguntum-PLAV*, 6. Pp. 31-70. València.
- MALUQUER, J. (1974) : Estratigrafia prehistòrica de Hornos del Segura (Jaén). *Pyrenae*, 10. Pp. 43-66. Barcelona.
- MARTÍ, B. et al. (1980): *Cova de l'Or (Beniarrés, Alicante)*. Vol. II. TT. VV. S. I. P. n° 65. València.
- MARTÍ, B. (1983a): Cova de l'Or (Beniarrés, Alicante). Memoria de las campañas de excavación 1975-79. *N. A. H.* , 16. Pp. 9-56. Madrid.
- MARTÍ, B. (1983b): La Muntanya Assolada (Alzira, València). *Lucentum*, II. Pp. 43-68. Alacant.
- MATA, C. (1986): Cova de Bolumini (Beniarbeig/Benimeli). en *VV. AA. : Arqueología en Alicante*. Pp. 22-24. Dipt. Prov. Alicante. Alacant.
- PALOMAR, V. (1986): La Cueva del Murciélago (Altura, Castellón). 1ª y 2ª campaña de excavaciones. *C. P. A. C.* , 12. Pp. 45-98. Castelló.
- PASCUAL, J. LL. (1987-88): Les coves sepulcral de l'Alberri (Cocentaina). El poblament de la Vall Mitjana del Riu d'Alcoi durant el III mil·lenari BP. *Saguntum-PLAV*, 21. Pp. 109-167. València.
- PLA, E. (1954): La coveta del Barranc del Castellet. *A. P. L.* , V. Pp. 35-64. València.
- SCHÜLE, W. , PELLICER, M. (1966): *El Cerro de la Virgen de Orce (Granada)*. E. A. E. , 46. Madrid.
- SIMÓN, J. L. (1987): Xàbia a l'Edat del Bronze. *Xàbiga*, 3. Pp. 7-36. Xàbia.
- SIMÓN, J. L. (1988): Colecciones de la Edad del Bronce en el Museo Provincial de Alicante. Ingresos de 1967 a 1985 e Illeta dels Banyets en el Campello. *Inst. de Est. Juan Gil-Albert. Ayudas a la Investigación 1984-85*, vol. II. Pp. 111-134. Alacant.
- SOLER, J. M. , FERNÁNDEZ, E. (1970): Terlinques. Poblado de la Edad del Broce en Villena (Alicante). *Saguntum-PLAV*, 10. Pp. 27-62. València.